

JOANNA STOŻEK

UNIwersytet Jagielloński
WYDZIAŁ POLONISTYKI
E-MAIL: JOANNA.STOZEK@STUDENT.UJ.EDU.PL

Goszczyński (nie)znany. O książce Danuty Sosnowskiej *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa*

STRESZCZENIE

Rozważania przedstawione w artykule dotyczą książki Danuty Sosnowskiej *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa*. Celem pracy Sosnowskiej jest opis biografii duchowej Goszczyńskiego, a nie interpretacja tekstów literackich. Książka *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa* utrzymana jest w konwencji „śledztwa biograficznego” i przynosi istotne reinterpretacje dotychczasowych ustaleń badaczy na temat pisarstwa i biografii Goszczyńskiego. Wydana w 2000 roku praca pozostaje wciąż najnowszą publikacją naukową poświęconą w całości postaci Seweryna Goszczyńskiego.

SŁOWA KLUCZOWE

romantyzm, biografia, literatura dokumentu osobistego, dziennik, towianizm

1

Wydana w 2000 roku książka Danuty Sosnowskiej *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa*¹ pozostaje wciąż najnowszą publikacją poświęconą w całości postaci niesłusznie zapomnianego pisarza doby romantyzmu. Praca Sosnowskiej, która ukazała się niemal 30 lat po opublikowaniu książki Janiny Rosnowskiej *Goszczyński. Opowieść biograficzna*, przynosi zupełnie nowe spojrzenie na biografię autora *Zamku kaniowskiego*. Sosnowska podkreśla nowatorstwo własnego ujęcia tematu: „nie znalazłam wśród licznych ujęć biograficznych problematyki takiego, które w pełni odpowiadałoby moim zamierzeniom”². Co zatem oryginalnego dodaje autorka do biografii Seweryna Goszczyńskiego?

¹ D. Sosnowska, *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa*, Wrocław 2000.

² Ibidem, s. 10

2

Książka została podzielona na 12 rozdziałów. Autorka we *Wstępie* jednoznacznie określa granicę własnych zainteresowań badawczych. Celem Sosnowskiej jest opis biografii duchowej Goszczyńskiego, a nie interpretacja tekstów literackich, które badaczka traktuje wyłącznie jako dokument „ewolucji duchowej”:

Toteż jego [Goszczyńskiego – przyp. J. S.] prace były dla mnie materiałem do odtworzenia biografii duchowej. Piszę „duchowej”, a nie intelektualnej, gdyż ewolucja poety nie ograniczała się do sfery sądów racjonalnych. [...] Dokonałam „radykalnego oczyszczenia” biografii poety z tych faktów, które wydawały mi się nie dość istotne dla opisu jego ewolucji duchowej³.

Taka koncepcja widoczna jest konsekwentnie w całej książce. Porządek analizy wyznacza chronologia życia pisarza i jego kolejne doświadczenia: młodość spędzona w Humaniu, udział w powstaniu listopadowym, działalność konspiracyjna, pobyt na Podhalu, emigracja, akces do towiańczyków, odejście z Koła Sprawy Bożej i ostatecznie powrót do kraju.

Należy wyraźnie podkreślić, że publikacja Sosnowskiej, utrzymana w konwencji „śledztwa biograficznego”, przynosi istotne reinterpretacje dotychczasowych ustaleń badaczy na temat pisarstwa i biografii Goszczyńskiego. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż badaczka już na początku swojej pracy podaje w wątpliwość utrwalony w tradycji historyczno-literackiej sposób postrzegania pisarza jako modelowego reprezentanta romantyzmu:

Długie życie – urodzony w 1801 roku poeta zmarł w 1876 – pozwoliło mu przejść przez różne fazy romantyzmu i funkcjonować także wtedy, gdy romantyczne wartości były już w odwrocie. Mimo to, niektórzy biografowie podkreślali niezmiennosc duszy romantyka, jaka miała cechować poetę. Zbyt jednak sztywne to ujęcie⁴.

Sosnowska we *Wstępie* deklaruje także, że niejednokrotnie w toku analizy „wypełnia milczenie Goszczyńskiego”⁵, dlatego w omawianej książce, obok obserwacji, które wyprowadzone są z tekstów autobiograficznych, odnajdzie czytelnik także rozważania nad alternatywną autobiografią Goszczyńskiego.

³ Ibidem, s. 12.

⁴ Ibidem, s. 5–6.

⁵ Ibidem, s. 9.

3

Badaczka interpretuje „biografię wewnętrzną” Goszczyńskiego jako porządek budowania i kolejno przewyciężenia czterech mitów: przyrody, geniusza, ojczyzny i religii. Sosnowska podkreśla: „Osłabienie porządkującej siły jednego z nich [mitów – J. S.] oznacza wchodzenie w mit inny”⁶.

Takie syntetyczne spojrzenie na rozwój duchowy pisarza stanowi istotne *novum* w literaturze przedmiotu. Sosnowska, odtwarzając z pism Goszczyńskiego jego biografię duchową, odnajduje w niej pragnienia odnalezienia „wielkiej całości” – koncepcji, która zniesie rozdarcie między czynem a ideą.

Jednocześnie taki sposób ujęcia problemu porządkuje wywód autorki oraz stanowi podstawę kompozycji – analiza kolejnych pism autobiograficznych ujawnia bowiem istotne rysy ewolucji duchowej pisarza.

Celem Sosnowskiej nie jest jednak całościowa analiza pism Goszczyńskiego. Podczas swych rozważań dokonuje ich wyraźnej selekcji. Badaczka deklaruje, że skupia się jedynie na tych utworach, które mają istotne znaczenie „odtworzenia” duchowych rozterek człowieka, na którego ewolucję „wpływały i typowe doświadczenia pokolenia, i indywidualne przeżycia”⁷. W związku z tym rodzi się pytanie, dlaczego tak niewiele miejsca zajmuje w analizie Sosnowskiej *Dziennik podróży do Tatrów*? Dziennik ten stanowi przecież istotny dokument przemian świadomości autora wskutek konwersji.

4

Tym, co może wzbudzić zdziwienie, jest sam sposób doboru materiału badawczego. Badaczka poddała analizie nie tylko pisma autobiograficzne Goszczyńskiego (*Dziennik Sprawy Bożej*⁸, *Dziennik podróży do Tatrów*, *Listy*, *Noc belwederska*, *Podróż mojego życia*), ale także twórczość literacką „nieautobiograficzną” i publicystykę. Co więcej, równoważnym materiałem do analiz są teksty autobiograficzne osób z otoczenia pisarza (między innymi Ludwika Jabłonowskiego, Ludwika Nabelaka, Maurycego Mochnackiego).

⁶ Ibidem, s. 6.

⁷ Ibidem, s. 6.

⁸ Warto od razu zaznaczyć, że nadrzędnym problemem dla Sosnowskiej jest ewolucja duchowa Goszczyńskiego w okresie przynależności do Koła Sprawy Bożej. W związku z tym szczególne miejsce w analizie zajmuje *Dziennik Sprawy Bożej*. Takie ujęcie problemu znajduje wyraz w samej kompozycji książki – okresowi towianistycznemu poświęconych zostało 8 rozdziałów.

Taka metoda selekcji materiału z pewnością pozwala Sosnowskiej na przyjęcie szerszej perspektywy, a także pogłębienie duchowego portretu Goszczyńskiego, niemniej trudno oprzeć się wrażeniu, że niejednokrotnie interpretacja danego utworu (zwłaszcza) poetyckiego jako tekstu autobiograficznego nie znajduje potwierdzenia w przywoływanym dziele, lecz stanowi wynik arbitralnej decyzji badaczki. Znamienne, że kategoria paktu autobiograficznego Lejeune'a nie pojawia się na kartach książki Sosnowskiej, a autorka swoje interpretacje uzasadnia jedynie deklaracją Goszczyńskiego, którą autor zawarł we wstępie do jednego ze zbiorów poezji (tom ten został opublikowany już po konwersji):

Do uznania literackich tekstów Goszczyńskiego za bezpośredni wyraz jego osobistych przeżyć i przemyśleń upoważniło mnie po trosze wyznanie samego autora. Widział on w swoich wierszach rodzaj „duchowego pamiętnika”. W przedmowie do jednego z wydań poezji pisał: „Najwłaściwiej cały ten zbiór jest jakoby częścią pamiętników rymowanych mojego życia i moralnego, i ziemskiego, rodzaj spowiedzi z przeszłości”⁹.

Jednak klucz biograficzny stosuje Sosnowska z taką samą konsekwencją do analizy tekstów pochodzących sprzed okresu towianistycznego (także utworów z czasów młodości).

Obszerny materiał badawczy pozwala Sosnowskiej na rozpatrywanie „biografii duchowej” Goszczyńskiego na szerokim tle historycznym oraz społecznym. Badaczka słusznie zauważa, że w egzystencji autora *Zamku kaniowskiego* szczególne znaczenie odegrały romantyczna religia przyjaźni oraz doświadczenie życia we wspólnocie. Goszczyński już od czasu młodości funkcjonował w grupie szkolnych przyjaciół, potem wśród spiskowców, by ostatecznie stać się częścią wspólnoty Koła Sprawy Bożej¹⁰. Informacje historyczne (losy wybranych spiskowców galicyjskich, a nawet liczba wydanych egzemplarzy „Ziewonii”) stanowią tło dla analiz Sosnowskiej. Podczas lektury trudno nie odnieść wrażenia, że w niektórych fragmentach przedmiotem badań jest biografia społeczna, nie zaś biografia duchowa Goszczyńskiego.

⁹ D. Sosnowska, op. cit., s. 10–11.

¹⁰ Warto zwrócić uwagę na fragment, w którym Sosnowska opisuje analogię między Towarzystwem Demokratycznym Polskim a Kołem Sprawy Bożej (zob. ibidem, s. 103). To niewątpliwie nowatorskie ujęcie problemu, które pozwala na nowo zinterpretować okoliczności konwersji Goszczyńskiego.

5

Warto zaznaczyć, że Sosnowska podaje w wątpliwość także odczytywanie biografii pisarza jako wzorcowej realizacji „mitu Tyrtejskiego”. Dokonując szczegółowej analizy doświadczenia udziału w powstaniu listopadowym, odsłania skomplikowaną sytuację jednostki w obliczu wielkiej historii:

[Goszczyński – J. S.] nie zdawał sobie sprawy, że również jego własna powstańcza biografia zawierała zgrzyty, naruszające patos egzystencji tyrtejskiego poety. Zaczął dobrze: udział w ataku na Belweder zapewnił mu sławę romantycznego wieszcz-żołnierza. Znalazł się w gronie sprawiedliwych, o których już zawsze będzie pamiętała Historia. [...] Jednak wgląd w szczegóły tej, z pozoru jednolitej, powstańczej biografii poety ujawnia wiele zastanawiających kwestii¹¹.

Trudno polemizować ze stanowiskiem badaczki. Istotnie, Goszczyński zapisał się w tradycji jako belwederczyk i poeta romantyczny. Dopiero szczegółowe rozważania Sosnowskiej pozwalają zrewidować dotychczasowe poglądy (czy raczej stereotypy) i tym samym dostrzec, jak bardzo skomplikowana oraz niejednorodna była biografia autora *Dziennika podróży do Tatrów*.

6

Książka *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa* przynosi również odkrywcze i interesujące odpowiedzi na pytanie o źródła kryzysu twórczego, którego doświadczył Goszczyński. Według Sosnowskiej to niezrealizowany zamiar stworzenia epepei romantycznej oraz marzenie o byciu poetą religijnym doprowadziły do „atrofii jego twórczych możliwości”¹². Tezy te znajdują potwierdzenie w listach oraz w *Dzienniku Sprawy Bożej*. Wydaje się zatem, że w świetle tych analiz należy wreszcie zrezygnować z hipotez, które zakładają, że zamilknięcie Goszczyńskiego-towiańczyka, podobnie jak innych literatów – członków Koła Towiańskiego, było wynikiem zakazu pisania, jaki miał obowiązywać wśród wyznawców towianizmu.

Po lekturze książki Sosnowskiej wydaje się, że właśnie fragmenty dotyczące towianizmu stanowią najmniej interesującą i udaną część tej publikacji. Badaczka deklaruje, że nie zamierza oceniać ani szczegółowo zajmować się Kołem Sprawy Bożej („Osoba i działalność Andrzeja Towiańskiego prowokowała i wciąż prowokuje namiętne spory. Nie było moim zamiarem

¹¹ Ibidem, s. 56.

¹² Ibidem, s. 15.

dołączenie ani do grona oskarżycieli, ani obrońców¹³), by za chwilę stwierdzić: „za przyczynę patologizowania się zgromadzenia uznaję ideowe założenia towianizmu i niemożliwe do pogodzenia sprzeczności nauki Mistrza”¹⁴. Sosnowska bardzo przekonująco polemizuje z ustaleniami Krzysztofa Rutkowskiego z książki *Braterstwo albo śmierć*, ale pozostałe fragmenty pracy, które zawierają informację o antropologii towianistycznej, zdecydowanie odstają od poziomu publikacji Aliny Witkowskiej¹⁵, Doroty Siwickiej¹⁶ czy Adama Sikory¹⁷. Nie jest to oczywiście zarzut, gdyż omawiana praca dotyczy Seweryna Goszczyńskiego, nie zaś Koła Sprawy Bożej czy Andrzeja Towiańskiego, niemniej uwagi dotyczące towianizmu niejednokrotnie „rozbijają” wywód autorki i mogą być dla czytelnika mało przekonujące.

7

Zdecydowanie czas przynależności do Koła Sprawy Bożej stanowi dla Sosnowskiej najbardziej istotny okres w biografii Goszczyńskiego. Warto nadmienić, że badaczka podejmuje refleksję nad przyczynami konwersji pisarza. Sosnowska nawiązuje do poglądów Witkowskiej z *Towiańczyków*, ale jednocześnie twórczo je rozwija:

Alina Witkowska zastanawia się nad stanem świadomości Goszczyńskiego, opuszczającego Galicję. I sugeruje, że jeśli już wówczas przeżywał on kryzys światopoglądowy, to wejście do Koła Sprawy Bożej okazuje się decyzją dużo mniej zaskakującą. [...] Tę sugestię potwierdzają listy pisarza, jego późniejsze wspomnienia i pisane w tym okresie teksty literackie. Świadczą one, że poeta zdawał sobie sprawę z dojścia do jakiegoś kresu w dotychczasowych wysiłkach, choć świadomość tę starał się tłumić¹⁸.

Sosnowska znajduje potwierdzenie tej tezy w pismach autobiograficznych Goszczyńskiego. Stanowisko badaczki umożliwia zupełnie nowe spojrzenie na jego biografię, która istotnie nie straciła spójności i „nie przełamała się na pół” wskutek konwersji. Obserwacje autorki pozwalają także na zmianę sposobu postrzegania pism autobiograficznych pisarza z okresu towianistycznego.

¹³ Ibidem, s. 19.

¹⁴ Ibidem, s. 22.

¹⁵ A. Witkowska, *Towiańczyki*, Warszawa 1989.

¹⁶ D. Siwicka, *Ton i bicz. Mickiewicz wśród towiańczyków*, Wrocław 1990.

¹⁷ A. Sikora, *Posłannicy słowa. Hoene-Wroński, Towiański, Mickiewicz*, Warszawa 1967.

¹⁸ D. Sosnowska, op. cit., s. 96–97.

Interesującym wątkiem książki Sosnowskiej, dotąd nieobecnym w literaturze przedmiotu, jest relacja Goszczyńskiego z Mickiewiczem. Badaczka zwraca uwagę na ewolucję, jaka nastąpiła w relacji obu twórców – od pierwszych wypowiedzi krytycznoliterackich do wspólnego dla literatów doświadczenia przynależności do Koła Sprawy Bożej i późniejszego odejścia ze wspólnoty.

8

Zdziwienie mogą budzić jednoznaczne opinie autorki, które niejednokrotnie są sądami *a priori*, niewynikającymi bezpośrednio z pism Goszczyńskiego. Przykładowo trudno zgodzić się ze zdecydowanym stwierdzeniem Sosnowskiej, że pisarz traktował udzielaną mu pomoc finansową „z oczywistością”¹⁹ oraz nie doceniał ludzi go wspierających. Korespondencja Goszczyńskiego świadczy o czymś zgoła odmiennym – serdeczne podziękowania za okazane wsparcie materialne pojawiają się niemal z taką samą częstotliwością, jak prośby o pomoc finansową²⁰. W innym miejscu czytamy o „obsesji demonologicznej” oraz przekonaniu pisarza o istnieniu diabła²¹. Mało przekonująco wybrzmiewa również „pamiętnikarskie” odczytywanie *Zamku kaniowskiego* jako przykładu literackiej ewokacji „rozrachunków Goszczyńskiego”²² oraz literalna interpretacja zapisków Goszczyńskiego-neofity w kluczu psychoanalizy Freuda²³. Trudno zgodzić się również ze stwierdzeniem, że pisarz „nie wykonywał od wejścia do Koła żadnej pracy zawodowej”²⁴. Goszczyński pełnił funkcję bibliotekarza w Szkole Polskiej w Batiognolles, o czym pisze wprost w *Dzienniku Sprawy Bożej*²⁵.

Zastanawiający jest również brak krytycyzmu Sosnowskiej wobec decyzji edytorskich dotychczasowych wydawców pism Goszczyńskiego. Badaczka, zgodnie z wnioskami Stanisława Pigoń²⁶ z 1924 roku (!), analizuje *Podróż mojego życia* jako jeden, spójny tekst. Dzisiaj bardziej zasadne wydaje się rozpatrywanie *Chronologii mojego życia*, *Podróży mojego żywota* oraz *Zapisków do moich pamiętników* jako autonomicznych tekstów, utrzymanych w poetyce fragmentu czy brulionu. Podobnie dzieje się we fragmen-

¹⁹ Ibidem, s. 32.

²⁰ Zob. m.in. ibidem, s. 27–29.

²¹ Ibidem, s. 140.

²² Ibidem, s. 170.

²³ Zob. *Listy Seweryna Goszczyńskiego (1832–1875)*, red. S. Pigoń, Kraków 1937, s. 173.

²⁴ D. Sosnowska, op. cit., s. 238.

²⁵ Zob. S. Goszczyński, *Dziennik Sprawy Bożej*, t. 1, Warszawa 1984, s. 583.

²⁶ Zob. S. Pigoń, *Wstęp*, [w:] S. Goszczyński, *Podróż mojego życia. Urywki wspomnień i zapiski do pamiętnika. 1801–1842*, Wilno 1924.

tach dotyczących *Dziennika podróży do Tatrów*. Sosnowska opiera analizę jedynie na edycji dziennika opracowanej przez Stanisława Sierotwińskiego²⁷. Wydaje się, że uczynienie kontekstem rozważań także fragmentów diariusza, które zostały opublikowane w prasie²⁸, pozwoliłoby na rozbudowanie analizy oraz pogłębienie oceny znaczenia podróży „do Tatrów” dla dalszego duchowego rozwoju Goszczyńskiego.

9

Podczas lektury książki Sosnowskiej rodzi się zasadnicze pytanie o odbiorcę tej publikacji. Badaczka z jednej strony sięga do prac Richarda Rorty’ego, Isaiaha Berlina, nawiązuje do antropologii filozoficznej romantyzmu, przywołuje teksty literackie polskich romantyków, z drugiej zaś trudno nie odnieść wrażenia, że celem książki jest popularyzacja postaci Seweryna Goszczyńskiego. Pisarz zostaje przez Sosnowską porównany do... Batmana²⁹, a rozumienie ascezy w Kole Towiańczyków jest objaśnione przez analogię do postu od słodyczy³⁰. W wielu fragmentach praca zbliża się do wypowiedzi kolokwialnej, a badaczka nie przedstawia argumentów na potwierdzenie swoich tez, lecz jedynie opisuje własne odczucia³¹. Książka Sosnowskiej nie poddaje się jednoznacznym kwalifikacjom i sytuuje się pomiędzy literaturą popularno(naukową) a tekstem naukowym.

10

Nie ulega jednak wątpliwości, że omawiana książka przynosi istotną rewizję portretu Seweryna Goszczyńskiego. Nie ma na rynku wydawniczym pracy, która stanowiłaby przeciwwagę dla tej publikacji. Książka *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa* pozostaje wciąż najbardziej aktualną i kluczową pracą poświęconą Goszczyńskiemu.

²⁷ S. Goszczyński, *Dziennik podróży do Tatrów*, red. i wstęp S. Sierotwiński, Wrocław 1958.

²⁸ Wśród fragmentów dziennika, które opublikowane zostały w prasie przed 1842 rokiem, najbardziej istotne wydają się *Wyjątki z dziennika podróży po zachodniej części Galicji*. Zob. S. Goszczyński, *Wyjątki z dziennika podróży po zachodniej części Galicji*, „Muzeum Domowe albo czytelnia wieczorna. Dzieło poświęcone historii, statystyce, moralności, naukom, sztukom pięknym i literaturze krajowej”, Warszawa 1835; idem, *Wyjątki z dziennika podróży po zachodniej części Galicji*, „Ziewonia” 1834, nr 1.

²⁹ „Podziw dla umiejętności Goszczyńskiego przeżycia w warunkach nieustannej obławy jest aż zabawny: z ówczesnych świadectw wygląda ku nam postać dziesiętnastowiecznego Batmana – nawet „nietoperzowa” symbolika się zgadza” (D. Sosnowska, op. cit., s. 75).

³⁰ Zob. ibidem, s. 158.

³¹ Zob. ibidem, s. 123.

GOSZCZYŃSKI (UN)KNOWN.

DANUTA SOSNOWSKA'S BOOK *SEWERYN GOSZCZYŃSKI. BIOGRAFIA DUCHOWA*

ABSTRACT

The article considers Danuta Sosnowska's book *Seweryn Goszczyński. Biografia duchowa*. The book's author attempts to describe the spiritual biography of Goszczyński rather than to interpret his literary output. The volume as a whole follows the convention of a 'biographical investigation' and brings up significant reinterpretations of the previous scholarly findings concerning Goszczyński's life and writings. Having been published in 2000, this work remains the most recent academic publication wholly dedicated to Seweryn Goszczyński.

KEYWORDS

Romanticism, biography, personal document literature, diary, Towianism

BIBLIOGRAFIA

1. *Listy Seweryna Goszczyńskiego (1832–1875)*, red. S. Pigoń, Kraków 1937.
2. Pigoń S., *Wstęp*, [w:] S. Goszczyński, *Podróż mojego życia. Urywki wspomnień i zapiski do pamiętnika. 1801–1842*, Wilno 1924.
3. Goszczyński S., *Dziennik podróży do Tatrów*, red. i wstęp S. Sierotwiński, Wrocław 1958.
4. Goszczyński S., *Dziennik Sprawy Bożej*, t. 1, Warszawa 1984.
5. Goszczyński S., *Wyjątki z dziennika podróży po zachodniej części Galicji*, „Muzeum Domowe albo czytelnia wieczorna. Dzieło poświęcone historii, statystyce, moralności, naukom, sztukom pięknym i literaturze krajowej”, Warszawa 1835.
6. Goszczyński S., *Wyjątki z dziennika podróży po zachodniej części Galicji*, „Ziewonia” 1834 nr 1, s. 2.
7. Sikora A., *Posłannicy słowa. Hoene-Wroński, Towiański, Mickiewicz*, Warszawa 1967.
8. Siwicka D., *Ton i bicz. Mickiewicz wśród towiańczyków*, Wrocław 1990.
9. Witkowska A., *Towiańczycy*, Warszawa 1989.

